

ਕਰਤਾਰਪੁਰ-ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ

ਡਾ. ਗੁਰਬਾਜ ਸਿੰਘ

ਮੁਖੀ, ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਕਾਲਜ, ਫ਼ਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ।

ਸਾਰ (Abstract):

ਇਹ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਵਸਾਏ ਗਏ ਪਵਿੱਤਰ ਨਗਰ 'ਕਰਤਾਰਪੁਰ' ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਵ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ 'ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ' ਅਤੇ 'ਬੇਗਮਪੁਰ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇੱਥੇ 18 ਸਾਲ ਰਹਿ ਕੇ 'ਕਿਰਤ ਕਰੇ, ਨਾਮ ਜਪੇ ਅਤੇ ਵੰਡ ਛਕੇ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਖੋਜ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸੰਗਤ, ਪੰਗਤ, ਲੰਗਰ ਅਤੇ ਧਰਮਸਾਲ ਵਰਗੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ ਪੱਤਰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਵਜੋਂ ਹੋਈ ਅਧਿਆਤਮਕ ਘਾੜਤ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਇਸ ਸਥਾਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਵਜੋਂ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਅੱਜ ਵੀ ਸਮੁੱਚੀ ਲੋਕਾਈ ਲਈ ਅਧਿਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਰਤਾ ਦਾ ਸਰਵੋਤਮ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ (Keywords): ਕਰਤਾਰਪੁਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ, ਕਿਰਤ, ਸੰਗਤ-ਪੰਗਤ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਟਕਸਾਲ, ਬੇਗਮਪੁਰ।

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਘਰ' ਅਰਥਾਤ ਜਿੱਥੇ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦਾ ਵਾਸ ਹੋਵੇ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਿਰਤ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸਮਾਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੋਈ, ਜੋ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਸਰਵੋਤਮ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਪਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕਲਿਜੁਗੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਧੁੰਧ ਮਿਟਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਢਹਿੰਦੀ ਕਲਾ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵੱਲ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪੈਗਾਮ ਦੇਣ ਲਈ ਭੇਜਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਪਾਵਨ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਜਸ ਕੀਰਤਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਤਸੰਗਤ ਰੂਪੀ ਸਚ ਖੰਡ ਬਣ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਜਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਿਲਾਵਲੁ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਆਪ ਸੰਤ-ਜਨਾਂ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਦਰ ਤੇ ਆ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਇੱਥੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਸਾਧਕ

ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤੋਟ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਹ ਸਾਧਸੰਗਤ ਲਈ ਉਹ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਗਤ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹਨ :

ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਕਾਰਜ ਭਏ ਰਾਸਿ॥ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰਿ ਕਰਤਾ ਵਸੈ ਸੰਤਨ ਕੈ ਪਾਸਿ॥

ਬਿਘਨੁ ਨ ਕੇਉ ਲਾਗਤਾ ਗੁਰ ਪਹਿ ਅਰਦਾਸਿ॥ ਰਖਵਾਲਾ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਭਗਤਨ ਕੀ ਰਾਸਿ॥

ਤੇਟਿ ਨ ਆਵੈ ਕਦੇ ਮੂਲਿ ਪੂਰਨ ਭੰਡਾਰ॥ ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਨਿ ਤਨਿ ਬਸੇ ਪ੍ਰਭ ਅਗਮ ਅਪਾਰ॥

ਬਸਤ ਕਮਾਵਤ ਸਭਿ ਸੁਖੀ ਕਿਛੁ ਉਨ ਨ ਦੀਸੈ॥ ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਭੇਟੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪੂਰਨ ਜਗਦੀਸੈ॥¹

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ 'ਬੇਗਮਪੁਰ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ 'ਕਰਤਾਰਪੁਰ' ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੇ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਨਗਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧਕ ਕਿਸੇ ਗਮ, ਫਿਕਰ, ਦੁੱਖ, ਚਿੰਤਾ, ਘਬਰਾਹਟ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਿਉਂਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕੋਈ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤੇ ਮਾਲੀ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦੀ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਚਾ ਜਾਂ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਉੱਚ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਵਰਗਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਵਾਸੀ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਕਦੇ ਵੀ ਢਹਿੰਦੀ ਕਲਾ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦੀ। ਜਿਹੜੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਸਤਸੰਗਤ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹਮ ਸ਼ਹਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਧਕ ਸਥਿਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ, ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉੱਚੀ ਸੁਰਤ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ਅਸਥਿਰ ਰਹਹੁ ਡੋਲਹੁ ਮਤ ਕਬਹੂ ਗੁਰ ਕੈ ਬਚਨਿ ਅਧਾਰਿ॥²

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੇਗਮਪੁਰੇ ਨੂੰ ਵਿਹਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਸੱਚ ਕਰ ਵਖਾਇਆ ਹੈ। ਕਰਤਾਰੀ ਝਲਕਾਰੇ ਵਾਲੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਇਵੇਂ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਹਿਦ ਦੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ ਸ਼ਹਿਦ ਦੇ ਛੱਤੇ ਤੇ ਟਿਕੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ:

ਸਤਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਰਹੀਐ ਮਾਧਉ ਜੈਸੇ ਮਧੁਪ ਮਖੀਰਾ॥³

ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਘਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਛੇਕੜਲਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਹੀ ਬਿਤਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਲਾਹੀ ਜੀਵਨ ਐਸਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਮਿਲ ਲੈਂਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵਧੇਰੇ

ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਢਿਲ-ਮੱਠ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਖੇਡ ਤੋਂ ਅਵਗਤ ਕਰਵਾਉਂਦੇ, ਜੋ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਭਗਤ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਿਰ-ਧੜ ਦੀ ਬਾਜੀ ਲਾ ਕੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਬਲੀਦਾਨ ਤਾਂ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ:

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ॥ ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ॥

ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ॥⁴

ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੂੜਿਆਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਸਚਿਆਰ ਦਾ ਮਾਰਗ ਬਖਸ਼ਦੇ ਸਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ, ਪੰਗਤ, ਲੰਗਰ, ਕੀਰਤਨ, ਸੇਵਾ, ਸੰਵਾਦ, ਨਾਮ, ਕਿਰਤ, ਧਰਮਸਾਲ ਆਦਿ ਵਿਲੱਖਣ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਵੀ ਪਹਿਨਾਇਆ। ਭੁੱਖੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਛਕਾਉਣਾ, ਮੇਦੀਖਾਨੇ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨਾ, ਮੱਝਾਂ ਚਰਾਉਣਾ, ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨੀ, ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਗਿਆਨ ਵੰਡਣਾ, ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਵਿਤਕਰੇ ਤੋਂ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਣਾ ਆਦਿ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰਕ ਪੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮਸਾਲ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਦੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਦਾ ਉਹ ਅਸਥਾਨ ਬਣਾਇਆ, ਜਿੱਥੇ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਸੰਗਤ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਤਕਰੇ ਤੋਂ ਇਕ ਸਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੰਗਤ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਕ ਸਮਾਨ ਬੈਠਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਕ ਸਮਾਨ ਭੋਜਨ ਛੱਕਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਲੰਗਰ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਮੁੱਲ ਤੋਂ ਭੁੱਖਿਆਂ ਦਾ ਪੇਟ ਵੀ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਕ ਸਿਧਾਂਤ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਉੱਤਮ ਘਾੜਤ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਸਾਬਿਤ ਹੋਏ। ਸੇਵਾ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਜੋ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਜਸ ਗਾਉਣ ਲਈ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਵਾਦ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਘਰ-ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਸਹਿਤ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕਿਰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਕਿਰਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਵੰਡ ਕੇ ਛੱਕਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਜਿਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਜਿੱਥੇ ਹਲਤ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਪਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਰੱਖਿਅਕ ਸਾਬਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੋਮਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਬਦਲਾਵ ਆਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਵਸਾਇਆ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣ ਗਿਆ।

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਉਹ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਤਹਿਸੀਲ ਸ਼ਕਰਗੜ੍ਹ, ਜਿਲ੍ਹਾ ਨਾਰੋਵਾਲ, ਲਹਿੰਦਾ ਪੰਜਾਬ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਰਮਣੀਕ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸੁਰਤ ਦੀ ਘਾੜਤ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਇਲਾਹੀ ਟਕਸਾਲ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸੁਰਤ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਨੂੰ ਇਸੇ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਘੜਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਸੱਚੀ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਚੌਧਰੀ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਵਰਗੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਧਕਾਂ ਦੀ ਘਾੜਤ ਘੜੀ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਖੱਤਰੀ ਅਤੇ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਦੁਨੀ ਚੰਦ (ਕਰੋੜੀ ਮੱਲ) ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਇਕ ਸੂਈ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਧਨ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਬਲਕਿ ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਹੀ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦੀ ਜੋਦੜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇੱਥੇ ਟਿਕੇ ਸਨ। ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਕਲਾਨੌਰ (ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੋਂ 14 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਸਥਿਤ) ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ 100 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅਰਪਿਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਸੀਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ ਭਾਈ ਦੇਦਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਨੇ 1504 ਈ. ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰਬ, ਉੱਤਰ, ਦੱਖਣ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1522 ਈ. ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 18 ਸਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਜਿਕਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਫਿਰਿ ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਕਰਤਾਰਪੁਰਿ ਭੇਖੁ ਉਦਾਸੀ ਸਗਲ ਉਤਾਰਾ॥

ਪਹਿਰਿ ਸੰਸਾਰੀ ਕਪੜੇ ਮੰਜੀ ਬੈਠਿ ਕੀਆ ਅਵਤਾਰਾ॥⁵

ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਵਸਾਇਆ ਅਜਿਹਾ ਨਗਰ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਧਰਮਸਾਲ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਧਰਮਸਾਲ) ਉਸਾਰੀ ਗਈ, ਜੋ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਬਣਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਪਮਾ ਸੁਣ ਕੇ ਦੂਰੋਂ-ਨੇੜਿਓਂ ਸੰਗਤ ਵਹੀਰਾਂ ਘੱਤ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਪਹੁ ਫੁਟਾਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਤੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਸੰਧਿਆ ਵੇਲੇ ਸੇਦਰੁ ਅਤੇ ਆਰਤੀ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਗਿਆਨੁ ਗੋਸਟਿ ਚਰਚਾ ਸਦਾ ਅਨਹਦਿ ਸਬਦਿ ਉਠੇ ਧੁਨਕਾਰਾ॥

ਸੇਦਰ ਆਰਤੀ ਗਾਵੀਐ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਪ ਉਚਾਰਾ॥⁶

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਵੇਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਸਮਾਂ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਗੁਜਾਰਦੇ ਸਨ। ਸਵੇਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਸਤਸੰਗ ਮਗਰੋਂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਈ ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁਣਦੀ, ਪੜ੍ਹਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸਾ ਲੈਂਦੀ ਸੀ।

ਇਸ ਪਾਵਨ ਧਰਤੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਰਤ ਕਰੇ, ਨਾਮ ਜਪੇ ਅਤੇ ਵੰਡ ਛਕੇ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਇਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਰਹੱਸ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਹਲ ਚਲਾਉਂਦੇ, ਫਸਲ ਨੂੰ ਬੀਜਣ, ਸੰਭਾਲਣ ਅਤੇ ਕੱਟਣ ਵਿਚ ਤੀਬਰ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਪੇਟ ਪਾਲਦੇ ਸਨ, ਉੱਥੇ ਲੰਗਰ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਲਈ ਵੀ ਅਨਾਜ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲੰਗਰ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵਿਚੋਂ ਭਰ ਪੇਟ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਤੁੰਸ਼ਟ ਹੋ ਕੇ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਰੋਗੀ ਅਤੇ ਸੋਗੀ ਸਭ ਰਾਜੀ ਹੋ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਵਿਹਲੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ, ਬਲਕਿ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣਾ ਵੀ ਛਕਾਇਆ। ਅਜਿਹੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਇਆ।

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵੀ ਚਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਭ੍ਰਮਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪੈਗਾਮ ਵੰਡਿਆ। ਪੀਰ ਬਹਾਉਦੀਨ ਨੇ ਵੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵੱਲ ਮੁੱਖ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਜਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦਸ ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆਏ ਤਾਂ ਮਹਾਨ ਸੂਫੀ ਆਗੂ ਪੀਰ ਬਹਾਉਦੀਨ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਨਮਾਜ ਪੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਸਿੱਜਦਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੇ ਚੌਕ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵੱਲ ਸਿੱਜਦਾ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਉਸ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅੱਜ ਰੱਬ ਦਾ ਨੂਰ ਇਸੇ ਪਾਸੇ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੋਂ ਹੀ ਅਚਲ ਵਟਾਲਾ ਅਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਅਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਗਏ। ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮਸਾਖੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਵਾਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟੀ ਹੋਈ। ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਮੋਢੀ ਮੰਗਲ ਨਾਥ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿੱਧੀ ਦਾ ਅਹੰਕਾਰ ਵਖਾਉਂਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਛਿੱਪੇ ਹੋਏ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭ ਕੇ ਵਖਾਉਣ। ਸਾਰੇ ਸਿੱਧ ਅਕਾਸ਼, ਪਤਾਲ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਲੁੱਕ ਗਏ, ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਲੱਭ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਲੱਭੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਸਿੱਧ ਪੁਰਸ਼ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਵੀ ਗਏ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਕੀਰ ਅਬਦੁੱਲ ਰਹਿਮਾਨ ਅਤੇ ਉਬਾਰੇ ਖਾਂ ਪਠਾਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਉਬਾਰੇ ਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿਫਤ ਫਕੀਰ ਅਬਦੁੱਲ ਰਹਿਮਾਨ ਕੋਲ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਸਮਝ ਕੇ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਧਰਮ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੀ-ਮਜ਼ਹਬ ਹਮਾਰਾ ਸਚਾ ਨਾਮ। ਫਕੀਰ ਅਬਦੁੱਲ ਰਹਿਮਾਨ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੁੱਤ ਪ੍ਰਸਤ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਖੁਦਾਇ ਦੀ ਬਾਤ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਦੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਾਂਗੜੇ ਨੂੰ ਜਵਾਲਾ ਮੁਖੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਉਹ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੋਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਚੱਲੇ ਗਏ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਰਾਹ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਦੀ ਘੋੜੀ ਦੀ ਲਗਾਮ ਫੜ ਕੇ ਧਰਮਸਾਲ ਲੈ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘੋੜੀ ਦੀ ਲਗਾਮ ਫੜੀ ਸੀ, ਉਹ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਨ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਨੂੰ ਪਛਤਾਵਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਘੋੜੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਖੁਦ ਘੋੜੀ ਦੀ ਲਗਾਮ ਫੜਦੇ। ਭਾਈ ਲਹਿਣੇ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਵਿੰਨਿਆ ਗਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਅਜਿਹੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਸੀ, ਜੋ ਇਨ੍ਹੀ ਮਾਣ ਅਤੇ ਵਡਿਆਈ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੋਵੇ।

ਇਕ ਵਾਰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਬੁਖਾਰੇ ਦਾ ਰੋਸ਼ਮ ਪਹਿਨ ਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਨਦੀਨ ਕੱਢ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਨੂੰ ਸਿਰ 'ਤੇ ਨੁਚੜਦੇ ਚਿੱਕੜ ਦੀ ਨਦੀਨ ਦੀ ਪੰਛ ਚੁਕਾ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਦੇ ਰੋਸ਼ਮੀ ਕਪੜੇ ਲਿਬੜ ਗਏ। ਘਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਏ ਸਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਗੰਦੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਨੇ ਦੁਖੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਚਿੱਕੜ ਨਾਲ ਲਿਬੜੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸਰ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਇਕ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਸੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਮੇਂ ਵਾਸਾ ਪਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਤਿੰਨ ਘੜੀ ਰਾਤ ਰਹੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਜਪੁ ਕੇ ਪੜ੍ਹੇ ਸੇ ਜਮ ਸਾਸਨਾ ਤੇ ਬਚ ਰਹੇਗਾ। ਜੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਘੜੀ ਰਾਤ ਰਹੇ ਨਹਾ ਕੇ ਜਪੁ ਜੀ ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਸੇ ਮੇਰੀ ਪੁਰੀ ਮੇਂ ਵਾਸਾ ਪਾਵੇਗਾ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਪਈਆਂ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਹਰ ਵਾਰ ਸਫਲ ਹੋਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਗੁਰੂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਦੁਆਰਾ ਗੰਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਕਟੋਰਾ ਕੱਢ ਕੇ ਲਿਆਉਣਾ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੀਂਹ ਵਿਚ ਕੰਧ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨਾ, ਕਿੱਕਰ ਦੇ ਦਰਖਤ ਨੂੰ ਝੂਟਾ ਦੇ ਕੇ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਸੁਆਦਲੇ ਪਦਾਰਥ ਸੰਗਤ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਉਣਾ ਆਦਿ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੋੜਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

1539 ਈ. ਵਿਚ ਇਸੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾ ਕੇ ਇਕ ਅਨੋਖੀ ਰੀਤ ਚਲਾਈ ਅਤੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਨਵਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਅੰਗ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ

ਲਹਿਣਾ ਨੂੰ 'ਲਹਿਣਾ' ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਹ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਲੈਣ ਲਈ ਆਏ ਸਨ। ਇਹ ਵੀ ਇੱਥੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗੁਰਿਆਈ ਉਸ ਨਿਮਾਣੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸੇਵਾ ਦਾ ਪੁੰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਿਆਈ ਜੱਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜੋ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲੇ। ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਖਰੇ ਨਹੀਂ ਉਤਰੇ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇ ਕੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੁਣੋ ਬੇਟਾ ਇਹ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਦਾਤ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਨਾਹੀ। ਜਿਸੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਕਰੇ ਜੋ ਮੈਂ ਯਤਨ ਕਰਕੇ ਲਵਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਪ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। 1539 ਈ. ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਕਰਤਾਰ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਅਥਾਹ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਜਾਂਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਪੀਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਾਂਝੀ ਸਮਾਧ ਅਤੇ ਮਕਬਰੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਡਾ. ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਅਲੱਗ ਨੇ ਧਨੁ ਨਾਨਕ ਤੇਰੀ ਵਡੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਨੇ 18 ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਬਾਬੇ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਦੇ ਜਲਵੇ ਦੇਖੇ ਸਨ, ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ ਕਿ ਮਹਾਨ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਮੜੀਆਂ ਤੇ ਮਕਬਰਿਆਂ ਦੀ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਵਿਚ ਸੰਜੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਬਾਬਾ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਿਰਤਾਜ ਸੀ, ਹਰ ਥਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਸੀ। ਰਾਵੀ ਨੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਇਸ ਸੁਭਾਉ ਨੂੰ ਜਾਣਦਿਆਂ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਉਸ ਕੱਚੀ ਯਾਦਗਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸਮੇ ਕੇ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਸਰੂਪ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਨਿਗੂਣਾ ਜਿਹਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਬਾਬਾ ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਜੀਵਤ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਦਰਗਾਹੀ ਥਾਂ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਧਿਆਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇਲਾਹੀ ਰਸ ਦੀ ਦਾਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਜਿਹੜਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਨਸੀਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦਾ ਵਾਸੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਝਲਕ ਦਾ ਆਨੰਦ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਕਰਤਾਰੀ ਸੁਰਤ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਲੋਚਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਹੀ ਵਸਾ ਦਿੱਤਾ।

---

¹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 816

² ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 678

³ ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 486

⁴ ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 1412

⁵ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ 1, ਪਉੜੀ 38

⁶ ਉਹੀ